

ÜNSAL ÇİMEN, AZİZLER VE DÂHİLER ORTAÇAĞDA BİLİM VE SEKÜLERİZM

İst., 2021, Fol Kitap, 136 s

Yüksel Duygu ALTIPARMAK*

Hypatia, Antik Kültür ve Sekülerizm

Büyük İskender Yunanistan'dan Hindistan'a kadar muhteşem bir impatorluk kurmuş, kendi adını verdiği İskenderiye şehrini Akdeniz'in kültürel merkezi haline getirmiştir. Şehirde kurulan Musaeum dönemin bilim sanat ve felsefe merkezi olup, içerisinde hayvanat bahçesi bile bulunmaktadır. Ne yazık ki Caesar tarafından liman ateşe verildiğinde kütüphane de yanmıştır. Yangında kül olan 700.000 eser yerine Marcus Antonius'un Kleopatra'ya 200.000 kitap verdiği söylenir.

Helenistik dönemin sona ermesiyle felsefe ve bilimde bir duraklama dönemine girilmiştir. Romalıların benimsediği Şüpheli ve Stoacı felsefenin M.S. 3. yüzyılda yerini Platoncu felsefeye bıraktığı görülür. Hristiyanlığın erken döneminde felsefeye karşı pek de hoşgörülü olduğu söylenemez. Bu dönemde özgün fikirlere sahip araştırmacıların giderek azaldığı, buna karşılık kilisenin baskısının ise arttığı görülmektedir. Hristiyanlar ve paganlar arasındaki sorunların Theophilus'un 385 yılında başpiskopos olmasıyla hız kazanması, Theophilus'un farklı dinlere ve farklı inanışlara karşı acımasız duruşu ile körüklenmiştir. Bu durumdan doğan başkaldırı ile pek çok pagan ve Hristiyan hayatını kaybetmiştir.

Yeni Platoncuların Hristiyanlığa karşı olumsuz tutumlarındaki nedenlerin başında Hristiyanlığın akıl yerine vahyi seçmesidir. Celsus'un Hristiyanlığı eleştirmek için yazdığı *Alethes Logos* (Gerçek Öğreti) eserinde yer alan şu cümleler, dönemin ruhunu yansıtmaktadır: "Onların gözde ifadeleri şunlardır: 'Soru sorma, sadece inan! Ve 'inancın seni kurtaracak!' 'Bu dünyanın bilgeliği, derler, 'kötüdür; basit olmak iyi olmaktır.'" Pek çok Hristiyan teoloğun, Celsus'u haklı çıkaracak yorumları mevcuttur ancak Tertullianus'un felsefe ve bilime olan düşmanca tutumu sabittir. Hristiyanlık ve kilisenin yükselişinin, Antik bilim ve felsefesinin çöküşüne neden olduğu açıktır. Bilgiyi kendi tekelinde tutmak isteyen kilise, kararlarına karşı çıkan her fikri cezalandırmaya hazırdır. Bu cezalandırmaya

* Dr. Öğr. Üy., Fenerbahçe Üniv., Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü, yuksel.altiparmak@fbu.edu.tr

kadın astronom Hypatia ile başlanır. Daha sonraları bilim şehidi ilan edilecek olan İskenderiyeli Hypatia, başpiskopos Cyril ile İskenderiye valisi Orestes'in politik mücadelesinin sonucunda hayatını kaybetmiştir. Kilisenin büyüyü yasakladığı dönemde Hypatia'nın büyücü olduğu dedikodusuyla Hristiyanları kızkırtarak öldürülmesini sağlayan başpiskopos Cyril'in esas amacı, buyruk altına girmeyen Vali Orestes'e karşı kilise adına bir güç gösterisi yapmaktır. Hypatia'nın büyü ile uğraşmadığını belki halk da biliyordu ama bu dedikodunun amacına ulaşmasını eğer tek bir sebeple ile anlamlandırmak istersek, Hristiyanlık ile Antik kültür arasındaki çatışmanın şiddetini söyleyebiliriz.

Antik kültürü, Rönesans dönemi düşünürlerini ve Hypatia ile Orestes'i buluşturabileceğimiz en önemli ortak nokta onların seküler özellikleri olabilir. Çatışmanın temelini Hristiyan düşüncesinin anti-seküler eğilimi oluşturuyordu.

Peki Hypatia'yı feminizmin ilk simgelerinden birisi olarak kabul edebilir miyiz? Hypatia feminist bir filozof muydu? Her ne kadar Ortaçağ karanlığında kiliseye karşı bilimi savunan bir kadın olsa da, kadın erkek eşitliğine dair bir görüşüne rastlanmamıştır. Bu konuya dair ilk fikirleri ortaya atan Makrina isimli bir kadın filozoftur.

Felsefenin ve Bilimlerin Hizmetçi Rolü

İskenderiye kütüphanesinin yıkılmasıyla birlikte şehirdeki pagan tapınakları da zarar görmüştür. Artık İskenderiye'de barınamayan birçok pagan aydın şehri terk ettiğinde İskenderiye de dünyanın en önemli bilim ve felsefe merkezi olmaktan çıkmıştır. Saldırıları kütüphanenin yıkılmasıyla son bulmamıştır. İmparator Justinianus, Atina'ya bir ferman göndererek felsefe eğitimini tamamen yasaklamıştır. Bunun sebebinin kilisenin rahatsızlık duyması olduğu çok açıktı. Kütüphaneyi yıkan, felsefe okullarını kapatan kilise ve kilisenin etkisi altındaki imparatorluktur. Birçok Hristiyan düşünür, bilim ve felsefenin dini inanca zarar verdiğini ve Hristiyanlığa uymadığını iddia etmekteydi. Bu söylemlerden en önemlisi Havarî Pavlus'undur. Pavlus "Bu dünyanın bilgeliği, Tanrı'nın nazarında aptallıktır." diyerek doğa bilgisini boş ve aldatıcı kurgular olarak görüyor ve küçümsüyordu. Aziz Augustinus da bilimin boş bir inanç olduğunu ve Kutsal Kitap'ın yorumlanmasına hiçbir katkısının olmadığını söylemiştir.

Deneysel felsefenin babası olarak görülen Francis Bacon, yaşadığı dönemde bilime karşı gelişen olumsuz tutum için, bilginin ateizme meylettiğini ve Tanrı'ya olan bağlılığı eksilteceğinin düşünüldüğü yorumunu yapmıştır. Bacon'a göre doğa, Tanrı'nın yapmış olduğu eserin bir kitabıdır ve Kutsal Kitap ise Tanrı'nın sözlerini ifade eder. Geçici ve ölümlü şeyleri ebedi olanın içinde aramak boşunadır, tıpkı ebedi olanı geçici ve ölümlü şeylerin içinde aramak gibi.

Araşsalılık ve Galileo'nun Matematiksel Gerçekçiliği

Aristoteles astronomi, mekanik, optik, perspektif, müzik gibi bilimleri matematiksel bilimler olarak kabul ederek aritmetik ve geometriden ayrı ele almıştır. Matematiksel bilimlerin konusu, cisimlerin geometrik şekilleridir. Cisimlerin matematiksel özellikleri, maddeden soyutlanarak ayrıştırılabilir. Matematikçiler bu soyutlama ile matematik-

sel özellikler üzerinde çalışırlar. Aristoteles cisimlerin niteliklerini maddeden ayrılabilen matematiksel nitelikler ve maddeden ayrılamayan doğal nitelikler olarak ikiye ayırır. Matematikçiler ilkiyle ilgilenmektedir. Bir doğa filozu ise ikincisiyle. Bu durumda doğaya dair bir inceleme hem maddeyi hem de formu kapsarken bir matematikçi maddenin zihin yoluyla soyutlanabilen niteliklerine odaklanmaktadır. Bu fikri M.Ö. 1. yüzyılda yaşamış olan Yunanlı matematikçi Geminus'un "nelerin doğası gereği hareketsiz olduğu ve hareket eden şeylerin hangi özelliklere sahip olduğu bilgisi astronominin kapsamının ötesindedir" sözlerinde de görebiliriz.

Her ne kadar Aristoteles'e göre bir astronom doğal niteliklere dair bir açıklama yapamaz dese de Kopernik ve Galileo, birer matematikçi olarak evrenin merkezinde Güneş'in yer aldığı, Dünya ve diğer gezegenlerin Güneş'in etrafında döndüğünü iddia etmişlerdir. Nikolas Kopernik 1543 yılında Güneş merkezli evren modelini yazdığı kitapta savunmuş, bu kitap nedeniyle kilise tarafından engellenmediği gibi desteklenmiştir. Dönemin pek çok teoloğunun astronomi için araçsalcı bir tutuma sahip olmaları ve kitabın önsözünün bu tutuma uygun yazılması kilisenin kitabı uzun yıllar desteklemesini sağlamıştır. Kilise ile Galileo arasındaki anlaşmazlığı veya Kilise ile Kopernik arasındaki anlaşmazlığı sadece dini yönden ele almak mümkün değildir. Kilise mensuplarının karşı duruşlarının nedeni dini gerekçe dışında aynı zamanda matematiğin nedensel açıklama yeteneğiyle ilgili görüş ayrılıkları da bir etkidir.

Prens ve Sekülerizm

Galileo 1615 yılında Güneş merkezli modelin dine karşı saçma bir iddia olmadığını ifade etmek amacıyla Büyük Toskana Düşesi Christina'ya bir mektup yazmıştır. Amacı modelin, dine karşı bir iddia olmadığını göstermektir. Galileo mektupta, Güneş merkezli modelin kendisinden önce Kopernik tarafından ortaya atıldığını ama Katolik bir Hristiyan olan Kopernik'in iddialarının kilise tarafından desteklendiğini şimdiye aynı iddiaları geliştiren kendisinin neden kilise tarafından sapkınlıkla suçlandığını sorgulamaktadır.

Doğal teolojide, Hristiyan olmayan ya da diğer İbrahimi dinlere inananlar da akıl ile Tanrı hakkında düşünceler oraya koyabilmektedir. Kanıtlanmış doğa önermelerinin Kutsal Kitap'taki doğayla ilgili ifadelerin yorumlanmasında kullanılması gerektiğiyle ilgili olarak Galileo, Tanrı'nın insana verdiği akıl ve beceriyi Kutsal Kitap'ın sözlerini daha iyi anlamak için kullanılan Kutsal Kitap'ın değerini düşüren bir şey olmadığını ifade eder. Yani iyi yorumcunun görevi kutsal metinlerin doğru anlamını araştırmaktır. Galileo aynı zamanda bazılarının yanlış fikirlerini savunmak için Kutsal Kitap'ın bir araç olarak kullanılmaması gerektiğini de savunmuştur. Galileo, Tanrı'dan Kutsal Kitap'ın bu şekilde suistimal edilmesine engel olmasını diler çünkü bu suistimal kanıta dayalı bütün bilimlerin zarar görmesine neden olabilir.

Galileo aynı zamanda Yeşu'nun Güneş merkezli yorumunu da incelemiştir. Kutsal Kitap'ın Yeşu 10:12-13 ile ilgili kısmına bakarsak; Yeşu, Rabbin Amorileri İsrailoğullarının ellerine teslim ettiği gün onunla konuştu ve İsraililerin gözleri önünde: "Güneş, Gideon'un üzerinde hareketsiz dur ve Ay, sen de Ayalon vadisinde." Burada görülmektedir ki Yeşu savaşı bitirebilmek için günü uzatmak amacıyla Güneş'i durdurmuştur. Galileo, Yeşu'nun sadece

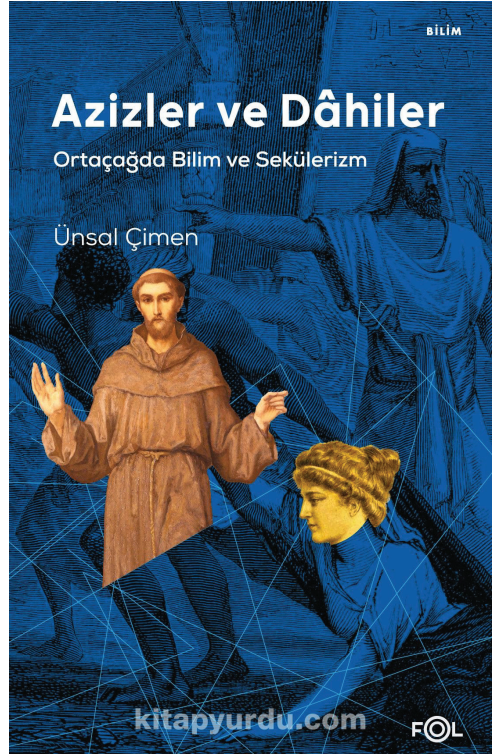
Güneş'i değil aslında tüm sistemi durdurduğunu çünkü Ay'ın günü uzatmak için hiçbir etkisi olmayacağına rağmen ona da durması söylediğini belirtir. Bu bilgilerle Galileo, Yeşu ile ilgili mucizenin Güneş merkezli modelde daha iyi anlaşılacağını söylemektedir.

Lindberg'e göre Galileo'nun yorumlarında altta yatan temel sorun, kilisenin otoriter yapısı nedeniyle Kutsal Kitap'ı yorumlamaya yanaşmadığı ama kendisinin bu konuda ısrarcı olmasıdır. Fakat bu sorun, bu kadar basit değildir. Galileo'nun tutumundaki farklılığın yanı sıra politik sekülerliği desteklemesi de buna neden olmuştur. Elbette matematiksel bilimler ile fizik arasında Aristotelesçi disiplinler ayrımı savunan kilise mensupları ile matematiksel bir doğa felsefesini, Galileo'nun farklılıklarını gözönünde bulundurarak kavramak gerekir. Galileo, teoloji ile seküler bilimler arasındaki ilişkiyi prens ile uyrukları arasındaki ilişkiye benzetmektedir. Bu enteresan benzetme şu şekilde yorumlanır. Bir prens sınırsız iktidar gücüyle herkesi itaate zorlar ama yine aynı prens hasta olduğunda bir hekime başvurarak danışır yani kendisini onların bilgisine de sahip olarak göremez. İşte tıpkı prens gibi bir teolog da diğer disiplinler ile ilgili olarak, ihtiyaç duyulması durumunda bu disiplinlerde uzman kişilerin görüşlerine yer vermelidir.

Sonuç

Ortaçağın bilimsel ve felsefi durumunu eğer Antik dönem ve Rönesans sonrası dönemle kıyaslarsak, kendisinden öncesi ve sonrasını çok daha verimsiz olarak yorumlayabiliriz. İşte bu verimsizlik dönemin 'Karanlık Çağ' olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Hümanizmin babası olarak bilinen Petrarch, kilise ile fikir ayrılığı yaşayan bir katoliktir. Bu fikir ayrılığının temelinde Petrarch'ın dünyevi yaşama olan tutkusu yatmaktadır. Kilisenin dünyaya olan çileci ve kör bakma tutkusu felsefe ve doğa bilimlerini kısılcasına almıştır.

Doğa değişim demektir, doğa bilimleri ise değişimin, hareketin bilimleridir. Platon'un ideaları, Aristoteles'in bilimi olarak teoloji en kesin bilimdi çünkü değişmeyenin bilimidir. Değişmeyenlerin kesin biliminin, değişenlerin bilimine üstünlüğü sonrasında Hristiyanlık teolojisinde de ortaya atıldı. Bu sebeptendir ki teoloji bilimlerin kraliçesi olarak yani en kesin bilim olarak görüldü. Galileo da bir

Katolik'ti. Dolayısıyla Kilise ile yaşamış olduğu çatışmalar bilim ve din arasında yaşanan bir sorundan ziyade kiliseye ait bir dini yorumla mücadele olarak görülmelidir.

Rönesans, Antik kültüre yani edebiyata, sanata, felsefeye yeniden bir ilginin doğması anlamına gelmektedir. Antik edebiyatı, sanatı ve felsefeyi yeniden ortaya çıkaran bu kültürün çok önemli bir özelliği vardır ki; Antik kültür hem politik olarak hem de dünyevi olanı olumlayarak seküler olma niteliğindedir. Hypatia'nın öldürülmesi de Galileo'nun cezalandırılması da aslında bu temelin zarar görmesindedir. Rönesans'la birlikte Hristiyanlık karşıtlığı olarak değil de Hristiyanlık yorumuyla uyumlu olarak zarar gören bu temel yeniden kurulmuştur.

Ünsal Çimen, yukarıda genel kapsamını özetlemeye çalıştığım Azizler ve Dahiler eserinde, alt başlığında belirtildiği gibi Ortaçağda Bilim ve Sekülerizm konusunu derinlemesine irdeliyor. Kitap aynı zamanda, günümüzdeki bilim-din tartışması ya da gerçeklik-gerçeklik sonrası tartışmalarını merak eden okurlar için de iyi bir tarihsel arka plan okuması sunmaktadır.